

ALVYDAS NIKŽENTAITIS (*Wilno*), ŽIVILĖ MIKAILIENĖ (*Wilno*)

LITEWSKI ŽALGIRIS, POLSKI GRUNWALD:
DWA TOPOSY NARODOWE W KONTEKŚCIE ANALIZY PORÓWNAWCZEJ

Słowa kluczowe: *mit narodowy; kultura pamięci; kultura pamiętania*

O historycznym znaczeniu Żalgirisu/Grunwaldu powstało wiele opracowań. Ta kwestia niezależnie od wciąż trwających dyskusji, dotyczących np. miejsca bitwy¹, jest wystarczająco naświetlona w historiografii polskiej, niemieckiej i litewskiej². O wiele mniej miejsca poświęcono analizie porównawczej problemów związanych z pamięcią o tej bitwie. Dotychczas dominują studia na temat pamięci o bitwie w poszczególnych krajach³, natomiast specyficznym wyjątkiem jest analiza recepcji tego wydarzenia w Polsce i w Niemczech⁴.

W ostatnich dziesięcioleciach znaczenie bitwy pod Grunwaldem nie było rozpatrywane w kontekście badań nad pamięcią. Tę lukę choć częściowo usiłujemy wypełnić w niniejszym artykule.

Gdybyśmy spróbowali odpowiedzieć na pytanie, jakie jest znaczenie bitwy pod Grunwaldem w obliczu zbliżającego się jubileuszu sześćsetnej rocznicy, mogliby-

¹ S. Ekdahl, *Die Schlacht bei Tannenberg 1410. Quellenkritische Untersuchungen*, Bd. 1: *Einführung und Quellenlage*, Berlin 1982, s. 354–357.

² W bibliografii na temat bitwy pod Grunwaldem wydanej w 1990 r. zarejestrowano 1662 książki i artykuły, zob. H. Baranowski, I. Czarciański, *Bibliografia bitwy pod Grunwaldem i jej tradycja*, Toruń 1990.

³ Jest sporo publikacji na ten temat, dlatego ograniczymy się tu do najnowszych: F. B. Schenk, *Tannenberg/Grunwald*, [in:] *Deutsche Erinnerungsorte*, hrsg. v. E. Francois, H. Schulze, München 2001, s. 438–454; S. Ekdahl, *Tannenberg – Grunwald – Žalgiris: eine mittelalterliche Schlacht im Spiegel deutscher, polnischer und litauischer Denkmäler*, Zeitschrift für Geschichtswissenschaft, Bd. 50: 2002, s. 103–118; A. Nikžentaitis, *Zur Bedeutung und Funktionsweise eines litauischen Nationalmythos*, [in:] *Mare Balticum. Begegnungen zu Heimat, Geschichte, Kultur an der Ostsee*, hrsg. v. D. Albrecht, M. Thoemmes, München 2005, s. 98–109; R. Traba, *Grunwald. Konstruktion und Dekonstruktion eines nationalen Mythos*, [in:] *ibid.*, s. 110–132; idem, *Konstruowanie pamięci. Analiza semantyczna polskich obchodów rocznic grunwaldzkich*, [in:] idem, *Historia – przestrzeń dialogu*, Warszawa 2006, s. 206–227; R. Petrauskas, D. Staliūnas, *Die drei Namen der Schlacht. Erinnerungsketten um Tannenberg/Grunwald/Žalgiris*, [in:] *Verflochtene Erinnerungen. Polen und seine Nachbarn im 19. und 20. Jahrhundert*, hrsg. v. M. Aust, K. Ruchniewicz, S. Troebst, Köln–Weimar–Wien 2009, s. 119–136.

⁴ S. Ekdahl, *Tannenberg/Grunwald – ein politisches Symbol in Deutschland und Polen*, *Journal of Baltic Studies*, vol. 22: 1991, Nr. 4, s. 271–324; F. B. Schenk, *op.cit.*

śmy konstatować wielką wagę tego wydarzenia. Świadczą o tym nie tylko specjalne programy państwowe w Polsce i na Litwie⁵ mające na celu upamiętnienie tego wydarzenia lub wiele konferencji organizowanych w różnych krajach w roku bieżącym. Z nazwą Żalgiris/Grunwald mieszkańcy Litwy i Polski mają do czynienia na co dzień przez to, że mieszkają przy ulicy upamiętniającej to wydarzenie, albo oglądając ulubione zawody sportowe itd. Bez względu na popularność nazwy tej bitwy do dzisiaj nie ma odpowiedzi na główne pytanie dotyczące miejsca Żalgirisu i Grunwaldu w kulturze pamięci Litwy i Polski. Po wzięciu po uwagę stuletnich tradycji obecności tego wydarzenia na Litwie i w Polsce, problem ten powinien zostać przeanalizowany również historycznie, przy czym należy skupić się przede wszystkim na obrazach dotyczących tego wydarzenia z epok nacjonalizmów.

1. OBRAZY BITWY POD GRUNWALDEM W SPOŁECZEŃSTWIE LITEWSKIM

Mówiąc o miejscu bitwy pod Grunwaldem w świadomości społecznej, można wyróżnić pięć okresów:

1) pamięć o bitwie pod Grunwaldem w Wielkim Księstwie Litewskim zaczęła się kształtować tuż po bitwie; pewne formy końcowe uzyskała ona w połowie XVI w.;

2) wyobrażenie o bitwie pod Grunwaldem zmieniło się w drugiej połowie XVI w. i taka pamięć była żywa do końca XIX i początku XX w.;

3) w XX w. narracja o Grunwaldzie zmieniała się jeszcze trzy razy: na Litwie inaczej Grunwald wspomniano w okresie międzywojennym, a inaczej w okresie sowieckim, ostatnia transformacja zaś miała miejsce po 1990 r.

Odwołujemy się tu do pamięci o bitwie pod Grunwaldem w okresie przednacionalistycznym tylko z tego powodu, że w zasadzie właśnie wtedy powstały wszelkie interpretacje tej bitwy wykorzystywane w epoce nacjonalizmu oraz zostały ukształtowane funkcje pamięci o bitwie pod Grunwaldem. Litwini powracali do tematu Grunwaldu, chcąc podkreślić swoją odmienność od Polaków (w XVI w. i w pierwszej połowie XX w.), chcąc zbliżyć się do Polaków (od końca XVI w. do początku epoki nacjonalizmu i po 1990 r.) i tylko jedyny raz – w Litwie sowieckiej – temat tej bitwy został wykorzystany jako broń przeciwko zachodnim imperyalistom. Tym sposobem we wszystkich przypadkach wykorzystanie tego dyskursu było związane z problemem tożsamości litewskiej. W pierwszej połowie XVI w., w okresie kształtowania się politycznego narodu Litwy, w Wielkim Księstwie Litewskim dążono do podkreślenia odmienności Litwinów od Polaków. Właśnie w tym czasie powstała relacja o odważnym księciu Witoldzie i jego dzielnych Litwinach, którzy w zasadzie odnieśli zwycięstwo nad zakonem krzyżackim. Temu

⁵ Zob. program obu stron: <http://grunwald600.pl/>.

wizerunkowi wielkiego wodza przeciwstawiano bogobojnego Jagiełłę i niezdecydowanych Polaków, którzy obserwowali, jak Litwini druzgoczą wroga⁶.

Już w XVII w. Litwini znali przekaz Jana Długosza, w którym Litwinom zarzuca się ucieczkę z pola bitwy pod Grunwaldem. Już wówczas opracowano odpowiedź na zarzuty kronikarza: Litwini nie uciekli z pola bitwy, a ich cofnięcie się było tylko manewrem taktycznym⁷.

Na początku XX w. historia z Grunwaldem powtórzyła się. Mimo iż w stopniowo tworzonej interpretacji Grunwaldu trudno jeszcze mówić o kontynuowaniu tradycji sprzed stuleci, w zasadzie można stwierdzić, że argumenty pozostały te same. Chęć oddzielenia się od Polaków z jednej strony, a wspólne działania Wielkiego Księstwa Litewskiego i Królestwa Polskiego na polu bitwy z drugiej, miały znaczący wpływ na to, że w pierwszych opracowaniach historycznych na Litwie na początku XX w. o tej bitwie pojawiają się tylko nieliczne wzmianki. Ostrożne obchodzenie się z tym tematem historycznym było spowodowane też intencjami Polaków w odniesieniu do przyszłości. Jak pokazały obchody rocznicy bitwy pod Grunwaldem w 1910 r. w Krakowie, poprzez odrodzenie przeszłości starano się kształtować przyszłość. Jak wiadomo, na początku XX w. Polacy dążyli do odbudowania Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Właśnie takie plany organizatorów spowodowały, że w 1910 r. delegacja z Litwy nie pojechała do Krakowa. Wysłano tam tylko obserwatorów⁸.

W latach dwudziestych i trzydziestych XX w. postawa Litwinów w stosunku do bitwy się nie zmieniła: zachowali oni postawę umiarkowaną. Ponownie powtarzano tezę o manewrze taktycznym wykonanym przez Litwinów jako o fackie, który decydująco wpłynął na wynik bitwy pod Grunwaldem, jednak tym samym Grunwald nie uzyskał statusu samodzielnego tematu historycznego w kulturze pamięci Litwinów. W najlepszym przypadku mówiono o nim jako o czynie bohaterskim, dokonanym przez wielkiego księcia litewskiego Witolda⁹. Taka powściągliwość była również spowodowana ostrożną postawą wobec Niemiec. Jedyń raz w 1935 r., gdy w stosunkach między Litwą a Niemcami nastąpił głęboki kryzys z powodu konfliktu o Kraj Kłajpedzki, rektor Uniwersytetu Witolda Wielkiego w Kownie Michał Römer wygłosił publicznie przemówienie, w którym wspominał o drugim Grunwaldzie litewsko-polskim przeciwko Niemcom¹⁰.

Oficjalną postawę Litwy w stosunku do tej bitwy ukazuje prawie anegdotycznie wyglądająca historia, która zdarzyła się w Pradze. Attaché Wojskowy Litwy podczas złożenia listów uwierzytelniających podarował prezydentowi Czechosłowacji kopię obrazu Jana Matejki „Bitwa pod Grunwaldem”, przypominając, że „obraz

⁶ Zob. *Полное Собрание Русских Летописей*, т. 32, Москва 1975, s. 151.

⁷ Zob. Albert Wiiuk Koialowicz, *Historia Litvaniae*, vol. 2, Antverpia 1669, s. 86 n.

⁸ R. Petrauskas, D. Staliūnas, op.cit., s. 123.

⁹ Por. K. Binkis, *Kaip Vytautas Didysis sutriuškino kryžiuočių galybę* [Jak Witold Wielki zniszczył potęgę Krzyżaków], Kaunas 1930.

¹⁰ Por. Vairas, 1935, Nr. 4, s. 508.

tego słynnego malarza **czeskiego** składa w darze jako wyraz pamięci o zwycięstwie litewsko-czeskim nad **wspólnym wrogiem**¹¹ [pogrubienia – A. N., Ž. M.]”.

Jak już była wyżej mowa, dyskurs o bitwie pod Grunwaldem często miał stanowić podstawę do zbliżenia Litwinów i Polaków. Po raz pierwszy w takim znaczeniu to wydarzenie historyczne zostało wspomniane w 1564 r. na sejmie warszawskim i wywołało pierwszą znaną (przynajmniej autorowi tego artykułu) dyskusję publiczną na temat tego wydarzenia. Na wspomnienie Litwinów o wspólnych działaniach Litwy i Polski w przeszłości, nie zapominając również bitwy pod Grunwaldem („Pomocy wspólne także bywały czego świadkiem jest hymn Polski starodawny o Pruskiej porażce [tak wówczas nazywano bitwę pod Grunwaldem – A.N., Ž.M.], gdzie Przodkowie nasi naprzód się potykali krew przelewali: Hej Polanie z Bogiem na bo nam Litwy nie dostaje”), biskup krakowski zareagował repliką o ucieczce Litwinów z pola bitwy opartą na tekstach Jana Długosza i jego naśladowców – kolejnych autorów, którzy się na nim opierali („Ba Litwy nie dostawa, bo była uciekła”)¹². Jednak kontrowersje na tematy dotyczące przeszłości nie przeszkodziły w zawarciu po pięciu latach przez oba kraje unii lubelskiej.

Sytuacja z 1564 r. powtórzyła się w końcu XX w. Chociaż wspólnej pamięci o bitwie pod Grunwaldem w nowym procesie zbliżenia Litwy i Polski nie poświęcano tyle miejsca jak w przypadku XVI w., jednak jedno spotkanie prezydentów Polski i Litwy miało miejsce 15 VII 2000 r. właśnie na Polu Grunwaldzkim. W kontekście dążeń do integracji z Unią Europejską i NATO zaznaczono, że ta bitwa jest dobrym przykładem „wzmacniającym bezpieczeństwo, stabilizację i dobrobyt w Europie”¹³.

To ostatnie strukturalizowanie pamięci nie mogło dorównać skali wykorzystania tego problemu w ideologii sowieckiej. Chociaż okres sowiecki na Litwie trwał około 50 lat, w sensie wykorzystania przeszłości w polityce nie był on jednakoowy. Już nieraz zauważono, że w przededniu drugiej wojny światowej Józef Stalin odwoływał się do tematów związanych z przeszłością, a szczególnie intensywnie wykorzystywano je podczas wojny. Już w 1939 r. pojawiła się pierwsza w Związku Sowieckim publikacja dotycząca Grunwaldu¹⁴, jednak szczególnie intensywnie ten temat wykorzystywali działacze Litewskiej SRR, którzy znaleźli się w głębi Związku Sowieckiego. Mianowicie w okresie wojennym sowieckim oddziałom partyzanckim działającym na terenie Litwy nadawano imiona bohaterów średnio-wiecznych, w tym Grunwaldu¹⁵. Warto zaznaczyć, że wkrótce ten przykład przejęli Litwini i też nazwali jeden ze swoich oddziałów imieniem tej bitwy.

¹¹ L. Švec, *Československo a pobaltské státy v letech 1918–1939. Vývoj politických a hospodářských vztahů Československa s Litvou, Lатыškem a Estonskem v meziválečném období*, Praha 2001, s. 300.

¹² A. T. Działyński, *Źródłopisma do Dziejów Unii Kor. Polskiej i W. X. Litewskiego*, t. 2, cz. 1, Poznań 1861, s. 299 nn.

¹³ Zob. <http://adamkus.president.lt/one.phtml?id=1428>.

¹⁴ Zob. R. Petrauskas, D. Staliūnas, op.cit., s. 127.

¹⁵ *Lietuviška tarybinė enciklopedija* [Litewska Encyklopedia Radziecka], Vilnius 1984, T. 12, s. 467.

Jednak odwołanie się do przeszłości przez Związek Sowiecki trwało przez krótki okres – mniej więcej do 1947/1948 r. Następnie aż do końca lat pięćdziesiątych XX w. zarówno w ZSRR, jak i w Litewskiej SRR w odróżnieniu od Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej historia średniowiecza nie była wykorzystywana do uzasadnienia realiów współczesnych.

Do aktualizacji przeszłości powrócono tylko w latach rządów Nikity Chruszczowa. Tym razem, przynajmniej w okresie początkowym wzmocnienie polityki wykorzystania przeszłości ogarnęło nie tylko Związek Sowiecki, ale poszukiwano też tematów wspólnych dla państw członków Układu Warszawskiego. Walce przeciwko imperialistom zachodnioeuropejskim poświęcano szczególnie wiele miejsca, o czym świadczą nie tylko świętowane na dużą skalę obchody rocznicy tej bitwy w Polsce, ale i uwaga poświęcona tej dacie przez pierwszego sekretarza Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego.

Na obrzeżach ZSRR – w Litewskiej SRR jubileusz bitwy pod Grunwaldem obchodzono, podkreślając te same antyimperialistyczne akcenty. Najlepiej zostały one wyrażone w powojennej Litwie przez jednego z najwybitniejszych historyków średniowiecza: „Historia Grunwaldu uczy nas, że należy uważnie obserwować plany militarystów zachodnich. Militaryści amerykańscy podkarmiają Bundeswehrę i uzbrają ją ponownie, jednak zwierzowi faszystowskiemu nie uda się nawet wysunąć nosa ze swojej nory, gdyż natychmiast zostanie on zniszczony”¹⁶. Jednak nie patrząc na podobieństwo patosu w Moskwie, Warszawie i Wilnie, w porównaniu z innymi jubileusz pięćsetlecia Grunwaldu w stolicy Litewskiej SRR obchodzono stosunkowo skromnie. Oprócz kilku przemówień okolicznościowych, z których jedno wygłosił robotnik z fabryki „Żalgiris” (nazwanej tak na cześć bitwy)¹⁷, ograniczono się do ustawienia kamienia pamiątkowego na wzgórzu Giedymina z napisem „tu zostanie postawiony pomnik poświęcony Bitwie pod Grunwaldem”. Warto zaznaczyć, że motyw tych obchodów bitwy pod Grunwaldem był dostosowany do ogólnego kontekstu walk Litwinów z zakonem krzyżackim. O tym świadczy też fakt, że w dniu 15 lipca wieczorem wystawiano operę Vytautasa Klovy (V. Klova) *Pilienai* – historię, która jeszcze w czasach międzywojennych była symbolem walki Litwinów z rycerzami niemieckimi¹⁸. Te dość skromne obchody jubileuszu są zrozumiałe. W 1960 r. strach przed wykorzystywaniem tematów dotyczących historii narodowej był jeszcze dość duży i dlatego nie chciano posunąć się dalej bez wyraźnych sygnałów z Moskwy. Władze Litwy sowieckiej dobrze rozumiały, jak niebezpieczna jest historia, nawet jeśli w oficjalnej propagandzie była ona interpretowana „ze słusznego punktu widzenia”.

¹⁶ Por. *Sovetskaja Litva* z 15 VII 1960 r.

¹⁷ *Vienybė – tautų jėga. Vilniuje atidengtas paminklinis akmuo pergalės prie Žalgirio 550 – mečio proga* [Jedność – siła narodów. W Wilnie odsłonięto kamień pamiątkowy poświęcony 550. rocznicy zwycięstwa w bitwie pod Grunwaldem], *Tiesa*, Nr. 166 z 16 VII 1960 r.

¹⁸ Por. D. Baronas, *Pilėnai ir Margiris: faktai ir fikcijos* [Pilėnai i Margiris: fakty i fikcje], [in:] *Istorijos šaltinių tyrimai* [Badania nad źródłami historycznymi], kn. 1, Vilnius 2008, s. 27–63.

Jubileusz 1960 r. nie minął jednak bez śladu. Dał on impuls do rewizji historiografii sowieckiej, na podstawie której miała powstać nowa ideologia sowiecka. Oczywiście jest to, że twórców nowej ideologii sama bitwa pod Grunwaldem niewiele obchodziła. Rzeczą ważniejszą dla nich było wytłumaczenie podziału ówczesnego świata na dwa światy. Zawierając nowej ideologii, przedstawiciele całego bloku sowieckiego nie powinni byli martwić się z powodu problemów historycznych, ponieważ nowi ideolodzy przewidzieli, jak należy odpowiednio pokazać przesłanki historyczne dotyczące podziału świata na dwa obozy. Zgodnie z nowo powstałą koncepcją historyczną, państwa należące do obozu socjalistycznego należało przedstawiać jako sojuszników historycznych, inaczej mówiąc – usiłowano przenieść model ideologiczny ZSRR, w centrum którego znalazł się „braterski naród rosyjski”, na kraje obozu socjalistycznego. Taki model był dość skutecznie realizowany. W przypadku Litwy jednym z podstawowych celów stawianych przez twórców nowej ideologii było pojednanie Litwinów z Polakami.

Szczególnie nadawał się do tego temat bitwy pod Grunwaldem, ponieważ w niej oprócz Litwinów i Polaków przeciwko Krzyżakom walczyły trzy pułki smoleńskie, które weszły w skład wojsk Wielkiego Księstwa Litewskiego. W tej sytuacji rosyjskim ideologom sowieckim niezwykle odpowiadała długoszowska tradycja bitwy pod Grunwaldem, w której szczególną rolę przypisywano smoleńszczanom. Nie zwracając uwagi na przynależność państwową smoleńszczan, ideolodzy nazwali ich Rosjanami w znaczeniu nowoczesnego narodu i przedstawiali ich działania jako braterską pomoc Polakom i Litwinom¹⁹. Rzeczą zrozumiałą jest to, że taki wątek był dostosowywany do celów ideologicznych i wykorzystywano to na najwyższym poziomie.

Warto również zaznaczyć, że tę historię wykorzystał przywódca Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego Nikita Chruszczow²⁰, którego przemówienie na ten temat było swoistym sygnałem dla ideologów Litwy sowieckiej świadczącym o tym, że należy nie tylko oficjalnie wspomnieć bitwę pod Grunwaldem, ale i od nowa w sposób zasadniczy dokonać przeglądu historii stosunków litewsko-polskich. W tym celu została nawet napisana praca o niedużej objętości, której roboczy tytuł *Draugystės santykių raida tarp lietuvii ir lenkų tautų* [Rozwój stosunków przyjaźni między narodami litewskim i polskim] oraz nazwisko autora – Juozasa Žiugždy (J. Žiugžda) ówczesnego dyrektora Instytutu Historii Akademii Nauk Litewskiej SRR i jednego z najważniejszych ideologów sowieckiej polityki historycznej na Litwie, nie pozwalają wątpić, że ukazanie się tego opracowania miało oznaczać początek nowych procesów w litewskiej nauce historycznej, a mianowicie przeanalizowanie od podstaw historii stosunków litewsko-polskich. Należy jednak zaznaczyć, że tak się nie stało, a książka J. Žiugždy ukazała się tylko w języku polskim i nigdy nie została przetłumaczona na język litewski.

¹⁹ Zob. *История Литовской ССР*, T. 1, Vilnius 1953, s. 163 n.

²⁰ Zob. J. Žiugžda, *Rozwój stosunków przyjaźni między narodami litewskim i polskim*, Vilnius 1962, s. 17 n.

Nie ma jasności, dlaczego akcja taka została rozpoczęta, a następnie przerwana. Z drugiej zaś strony można łatwo dostrzec przyczyny upadku planowanej akcji ideologicznej. Jej realizatorzy faktycznie usiłowali połączyć dwie rzeczy, których połączyć się nie da: odwiecznymi przyjaciółmi Litwinów mieli być jednocześnie i Rosjanie, i Polacy. Historia bitwy pod Grunwaldem przy odpowiedniej interpretacji nadawała się do takiej kombinacji, jednak cała historia XX w., a przede wszystkim kwestia Wilna, mogła stać się istotną przeszkodą w tworzeniu wizerunku Polaków jako historycznych przyjaciół Litwy. Polacy nie mogli być jednocześnie braćmi Litwinów i zaborcami Wileńszczyzny. W końcu jak należałoby wówczas ocenić działania sowietów w 1939 r. podczas zwrotu Wilna? Tym sposobem kwestia Wilna nie tylko w pierwszej połowie XX w., ale i w latach władzy sowieckiej nie pozwoliła na realizację najważniejszych celów, tym razem w dziedzinie ideologii.

Nieudana próba stworzenia ideologii opartej na wspólnej przeszłości państw Paktu Warszawskiego pozostawiła jednak ślad w historii Litewskiej SRR. Po roku 1960 nazwa „Žalgiris” została zalegitymizowana w nowym kontekście życia sowieckiego. W 1962 r. mianem tym nazwano wileńskiej drużynę piłki nożnej (przedtem noszącej nazwę „Dinamo”, a następnie „Spartak”). Jest to zjawisko fenomenalne, jednak można stwierdzić, że właśnie wykorzystanie nazwy „Žalgiris” dla określenia drużyny sportowej było tym najważniejszym czynnikiem nadającym mu ładunek emocjonalny. Innymi słowy sport zwyciężył wobec historii. Właśnie sport w warunkach sowietyzacji paradoksalnie był przesłanką nie do ukrywania, a raczej do pomagania w zachowaniu i umocnieniu świadomości narodowej²¹.

Warto zaznaczyć, że nazwa „Žalgiris” pojawiła się również w literaturze. Na liście, którą zainicjował poemat Liudasa Giry (L. Gira) *Žalgirio Lietuva* [Litwa Grunwaldu] wydany w Moskwie, znalazły się inne utwory: wiersz Teofilisa Tilvytisa (T. Tilvytis) *Žalgirio broliai* [Bracia Grunwaldzcy] (1960)²², w 1965 r., w ramach obchodów 555. rocznicy bitwy pod Grunwaldem, w Teatrze Opery i Baletu wystawiono operę Vytautasa Klovy *Žalgiris* [Grunwald] (w repertuarze bardziej znana pod bardziej neutralną nazwą *Du kalavijai* [Dwa miecze], w 1981 r. zaś wydano poemat Sigitasa Gedy (S. Geda) *Žalgiris* [Grunwald] (pisany od 1968 r. i wielokrotnie poprawiany). Zwróćmy uwagę na to, iż takie wyeksponowanie Grunwaldu nastąpiło właśnie w okresie sowieckim. Właśnie w tym okresie zostało stworzone to, co z pewnymi wyjątkami można nazwać mitem Grunwaldu²³.

²¹ I. Butautas, *Rasa Čepaitienė. „Mus vienija alus ir pergalės“? arba sportas ir lietuviškoji tapatybė* [Łączy nas piwo czy sport? Lub sport a tożsamość litewska], *Lietuvos istorijos studijos*, t. 17: 2006, s. 101.

²² Tiesa, Nr. 165 z 15 VII 1960 r.

²³ Podobna sytuacja wytworzyła się w przypadku powstań w XIX w. Po transformacji, która miała miejsce w okresie sowieckim, stały się one dziedzictwem litewskim, zob. D. Staliūnas, *Savas ar svetimas paveldas? 1863–1864 m. sukilimas kaip lietuvių atminties vieta* [Dziedzictwo własne czy obce? Powstanie styczniowe jako miejsce pamięci Litwinów], Vilnius 2008.

2. OBRAZY BITWY POD GRUNWALDEM W SPOŁECZEŃSTWIE POLSKIM

Tradycja Grunwaldu w Polsce, podobnie jak i na Litwie, jest głęboko zakorzeniona. Jak wynika z dotychczas przeprowadzonych badań, w odróżnieniu od Litwy, początek zinstrumentalizowania politycznego tej bitwy, a jednocześnie jej integrowania w kulturę pamięci Polski, sięga końca XVIII w.²⁴ To właśnie po rozbiorach Rzeczypospolitej Obojga Narodów państwo niemieckie dołączyło do listy wrogów Polski. Poza tym planując odrodzenie państwa polskiego, należało pamiętać o ziemiach utraconych.

W wyeksponowaniu znaczenia bitwy pod Grunwaldem szczególna rola przypadła na wiek XIX, w którym ten temat stał się szczególnie popularny w społeczeństwie polskim i znalazł odbicie w literaturze i sztuce. Wśród takich dzieł niewątpliwie należy wymienić powieści Henryka Sienkiewicza oraz obraz Jana Matejki „Bitwa pod Grunwaldem”, który rozpowszechnił wizualną wersję tego wydarzenia²⁵.

Temat Grunwaldu w Polsce, podobnie jak i na Litwie, przeżywał kilka odmiennych etapów. O wadze tego tematu dla społeczeństwa polskiego świadczyły i to, że mimo pewnego – czasowo – spadku zainteresowania ten topos historyczny nigdy nie stracił na aktualności.

Dwa razy w ostatnim stuleciu bitwę pod Grunwaldem zaliczono do wydarzeń o szczególnej wadze. Oba momenty wiążą się z koniecznością tworzenia się nowej tożsamości narodowej. W obu przypadkach istotnie zmieniała się treść dotycząca bitwy pod Grunwaldem.

Na początku XX w., w przededniu odrodzenia państwa polskiego, główny akcent kładziono raczej nie na fakt zwycięstwa nad Krzyżakami, a nad Rzeszą Niemiecką, akcentowano jedność państwa polskiego rozumianego jako Rzeczpospolita Obojga Narodów. Biskup Władysław Bandurski poświęcił temu tematowi dwa spośród pięciu ważnych wątków swojego kazania wygłoszonego podczas głównych obchodów rocznicy bitwy pod Grunwaldem w 1910 r.²⁶ Należy podkreślić, że idee zawarte w tym kazaniu starano się zrealizować poprzez zaproszenie na uroczystości przedstawicieli narodów tworzących dawną Rzeczpospolitą – Litwinów i Ukraińców, którzy jednak zaproszenia nie przyjęli i do Krakowa nie przybyli.

Po drugiej wojnie światowej Grunwald znów uzyskał status mitu narodowego, tym razem jednak był on skierowany na legitymizowanie „ziem odzyskanych”²⁷ oraz stał się kamieniem węgielnym dla antyimperialistycznej ideologii państw Układu Warszawskiego. Warto zaznaczyć pewne podobieństwa w utrwaleniu idei

²⁴ S. Ekdahl, *Tannenberg/Grunwald – ein politisches Symbol*, s. 276 nn.

²⁵ J. Zdrada, *Kraków – Grunwald 1910*, [in:] *Grunwald*, „Rota”, Nowowiejski, red. J. Chłosta, J. Jasiński, Z. Rondomański, Olsztyn 2010, s. 12–18.

²⁶ Por. R. Traba, *Grunwald. Konstruktion und Dekonstruktion eines nationalen Mythos*, [in:] *Mare Balticum. Begegnungen zu Heimat, Geschichte, Kultur an der Ostsee*, hrsg. v. D. Albrecht, M. Thoenes, München 2005, s. 114.

²⁷ Por. G. Strauchold, *Myśl zachodnia i jej realizacja w Polsce Ludowej w latach 1945–1957*, Toruń 2003.

Grunwaldu w Polsce i na Litwie: nazwa tej bitwy w okresie wojny oraz w pierwszych latach po wojnie skutecznie się rozpowszechniała zarówno wśród polskich komunistów, jak i antykomunistów²⁸.

Podobnie jak i podczas odrodzenia państwa polskiego na początku XX w. tym razem szczególnie ważną rolę w utrwaleniu mitu grunwaldzkiego odegrały obchody 550. rocznicy bitwy pod Grunwaldem. Należy zauważyć, że zarówno na Litwie, jak i w Polsce zostały one wplecione w nieco szerszy kontekst. W PRL były one częścią dobrze przemyślanego przez władze programu, który był poświęcony obchodom Tysiąclecia Państwa Polskiego, a jednym z głównych jego celów była „neutralizacja Kościoła” w Polsce, który przygotowywał się do obchodów Milenium Chrztu Polski²⁹. Do obchodów przygotowywano się przez kilka lat. Przywódcy komunistyczni w Polsce dążyli do nadania uroczystościom możliwie największego rozmachu³⁰. 17 VII 1960 r. na Polu Grunwaldzkim odbyły się uroczystości, w których wzięli udział pierwszy sekretarz KC PZPR Władysław Gomułka, inni przywódcy, przedstawiciele z zagranicy, delegacje oficjalne z ZSRR oraz z Czechosłowacji. Podczas uroczystości odsłonięty został pomnik poświęcony bitwie pod Grunwaldem. Przypuszcza się, że ogółem w uroczystościach mogło wziąć udział około 200 000 Polaków.

Jednak w odróżnieniu od Litwy, gdzie obchody rocznicy bitwy pod Grunwaldem były uważane za swoistą oznakę odwilży, w Polsce już w 1960 r. obchody jubileuszu Grunwaldu zostały przyjęte dość krytycznie, inaczej niż odebrały go na wespół opozycyjne struktury na Litwie³¹. Patrząc na rok 1960 z pewnej perspektywy, można stwierdzić, że społeczeństwo polskie już wówczas powoli dojrzywało do pojednania z Niemcami. Dowodem tych tendencji było słynne orędzie biskupów polskich do niemieckich przepełnione duchem pojednania³², które zostało ogłoszone pięć lat później. Jednak intencje zawarte w liście biskupów polskich zostały w pełni zrealizowane na Polu Grunwaldzkim w 1990 r., gdy dawna opozycja po raz pierwszy mogła wyrazić zdanie na temat mitu narodowego, tworzono go przez władze Polski komunistycznej³³.

Podczas dwóch innych epok historycznych: II Rzeczypospolitej Polskiej (1918–1939) i po roku 1989 mit Grunwaldu ustąpił miejsce innym. W okresie między-

²⁸ Por. R. Traba, *Grunwald. Konstruktion und Dekonstruktion*, s. 115.

²⁹ A. Streikus, *Istorinės atminties sovietizavimo ypatybės Lietuvoje* [Osobliwości sowietyzacji pamięci historycznej na Litwie], [in:] <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2005-11-16-arunas-streikus-istorines-atminties-sovietizavimo-ypatybes-lietuvoje/5678>.

³⁰ A. Dudek, *Grunwald During The Communist Era in Poland*, [in:] http://grunwald600.pl/en,d47,grunwald_during_the_communist_era_in_poland_antoni_dudek.html.

³¹ D. Stankus, *Jaunųjų turistų paštas*, Lietuvos filatelijos apžvalga, 2009 Spalis, No. 2, s. 13–27 (<http://www.phila.lt/assets/Uploads/Bulletin/2009/Lithuanian-Philately-Review-2-2009-October.pdf>).

³² Por. *Versöhnung und Politik. Polnisch-deutsche Versöhnungsinitiativen der 1960-er Jahre und die Entspannungspolitik*, hrsg. v. F. Boll, W. Wysocki, K. Ziemer, unter Mitarbeit v. T. Roth, Bonn 2009.

³³ R. Traba, *Grunwald. Konstruktion und Dekonstruktion*, s. 123.

wojennym w centrum uwagi znalazł się mit Józefa Piłsudskiego, we współczesnej Polsce zaś od 2004 r. – mit Powstania Warszawskiego (1944 r.).

W literaturze podejmującej wątek znaczenia Grunwaldu w tych ważnych okresach historycznych pamięć tego wydarzenia jest często niedoceniana, ograniczając się jedynie do wymiany przypadków, gdy bitwa została wspomniana publicznie. Można się zatem zgodzić ze zdaniem, że pamięć o Grunwaldzie bardzo się nadawała do opisanego sytuacji konfliktu między Niemcami a Polakami w okresie międzywojennym.

Jednak błędem byłoby sprowadzanie pamięci o tej bitwie tylko do tego. Wydaje się, iż sukces w utrwaleniu mitu J. Piłsudskiego w Polsce, jako polskiego bohatera narodowego, jest w dużej mierze związany z włączeniem pamięci o Grunwaldzie w treść tego mitu. Dotyczy to nie tylko Grunwaldu.

Po odrodzeniu państwa polskiego na Polaków mocno oddziaływały historyczne narracje dotyczące walki o wolność, w centrum których były: Konstytucja 3 Maja, powstania, a szczególnie kościuszkowskie, zwycięstwo Jana III Sobieskiego pod Wiedniem i inne. Sukces mitu i kultu J. Piłsudskiego w wielu przypadkach zależał od połączenia wszystkich opowieści w jednej osobie. Takie dążenia były bardzo widoczne, na przykład w przedstawieniu wystawionym w 1933 r. w dniu jego urodzin „Żywe obrazy Polski od Bolesława Chrobrego do Piłsudskiego” czy w serii znaczków pocztowych poświęconych bohaterom narodowym, wydanej w 1938 r.³⁴ W literaturze opowiadającej o pamięci Grunwaldu często wspomina się pomnik poświęcony tej bitwie postawiony w Nowym Jorku w 1939 r., jednak w tym kontekście zapomina się wymienić, że wraz z nim uwieczniony został marszałek Piłsudski³⁵. Wreszcie tradycja Grunwaldu po 1910 r. została zastąpiona „ideą Jagiellonów” – doktryną polityczną tegoż Józefa Piłsudskiego³⁶, która do dziś zachowała swoją aktualność. Należy zaznaczyć, że taki stosunek kultu Piłsudskiego do wcześniejszych mitów narodowych nie świadczy o żadnej wyjątkowości Polski. Raczej jest to ogólna zasada oddziaływania mitów narodowych, której potwierdzeniem jest częste przedstawianie Ottona von Bismarcka jako bohatera narodowego z Marcinem Lutrem lub Adolfa Hitlera z Paulem von Hindenburgiem³⁷. W obliczu powyższych faktów twierdzenia o utraconym znaczeniu mitu grunwaldzkiego wydają się bardziej niż nieuzasadnione.

³⁴ Por. H. Hein, *Der Pilsudski – Kult und seine Bedeutung für polnischen Staat 1926–1939*, Marburg 2002, s. 288.

³⁵ *Ibid.*, s. 327.

³⁶ J. Serczyk, *Die Wandlungen des Bildes vom Deutschen Orden als politischer, ideologischer und gesellschaftlicher Faktor im polnischen Identitätsbewußtsein des 19. Und 20. Jahrhunderts*, [in:] *Vergangenheit und Gegenwart der Ritterorden. Die Rezeption und die Wirklichkeit*, hrsg. v. Z. H. Nowak, unter Mitarbeit v. R. Czaja, Toruń 2001, s. 55–64.

³⁷ Zob. A. Nikžentaitis, *Tautiniai mitai Lietuvoje ir Vidurio Europoje* [Mity narodowe na Litwie i w Europie Środkowo-Wschodniej], [in:] idem, *Vytauto ir Jogailos įvaizdis Lietuvos ir Lenkijos visuomenėse* [Wizerunek Witolda i Jagiełły w społeczeństwie litewskim], Vilnius 2002, s. 108–129.

W celu lepszego zrozumienia znaczenia mitu grunwaldzkiego w dziejach Polski również dzisiaj należy odwołać się do opracowań teoretycznych poświęconych mitom narodowym i kulturze pamięci. Dieter Langewiesche w badaniach nad mitami narodowymi w Europie Zachodniej zwrócił uwagę na Belgię. W tym kraju różnice tożsamościowe Walończyków i Flamandów są uzasadniane mitem, w centrum którego znalazły się wydarzenia z okresu drugiej wojny światowej, jednak nie mniejszą rolę odgrywają wydarzenia z okresu średniowiecza, które wspomniany autor nazywa drugim mitem narodowym, mającym istotny wpływ na tożsamość wymienionych grup w Belgii.

Takie równoległe istnienie dwóch mitów pozwoliło autorowi nazwać mit związany z wydarzeniami dotyczącymi drugiej wojny światowej mitem podstawowym (*Gründungsmythos*), a mit związany z historią średniowiecza – mitem potwierdzającym (*Bestätigungsmaythos*)³⁸. Jak zauważa Aleida Assmann, między mitem a pamięcią istnieje bezpośrednia więź, ponieważ najważniejszym medium pamięci zbiorowej lub politycznej jest mit. Przy pomocy mitu pamięć jest kształtowana w bardziej ukierunkowany sposób. Zadaniem mitu jest nadanie opowiadaniu, obrazowi większej pewności. Oprócz tradycyjnej definicji mitu greckiego istnieją inne:

a) mit jako falsyfikacja historii, którą powinien ukazać historyk;

b) mit można również interpretować jako historię, na którą patrzy się przez pryzmat tożsamości.

Celem takiego mitu jest wytłumaczenie społeczeństwu współczesności przez pryzmat przeszłości oraz wskazanie pewnych kierunków na przyszłość. Historia, która przekształca się w mit, przekształca się w realia społeczne, które mają wpływ na decyzje podejmowane w określonym czasie i w określonym miejscu³⁹.

W przypadku kultury pamięci wydaje się, że spotykamy się z analogiczną sytuacją, o której mówił D. Langewiesche. I tu należałoby odróżnić dwa rodzaje kultury pamięci, nazywając **pamięć** dominującą obecnie w konkretnym kraju **kulturą pamięci**, a tę która przedtem dominowała, a teraz jest w drugim planie – **kulturą pamiętaną**, tak jak to się robi w świecie anglosaskim oraz w strefie, gdzie dominuje język niemiecki⁴⁰. Właśnie taki stosunek między mitem a kulturą pamięci może wytłumaczyć miejsce Grunwaldu w Polsce i fakt, że po 1960 r., po tym, gdy stracił on znaczenie polityczne i ideologiczne, jest on nadal uważany za jedno z najważniejszych wydarzeń w historii Polski⁴¹. W tym miejscu można stwierdzić, że Grunwald po 1960 r., po utracie znaczenia politycznego i ideologicznego, z jednej

³⁸ Por. D. Langewiesche, *Unschuldige Mythen: Gründungsmythen und Nationsbildung in Europa im 19. und 20. Jahrhundert*, [in:] *Kriegserfahrung und nationale Identität in Europa nach 1945*, hrsg. v. K. von Linden, Paderborn 2009, s. 27–41.

³⁹ A. Assmann, *Der lange Schatten der Vergangenheit. Erinnerungskultur und Geschichtspolitik*, München 2006, s. 40–41.

⁴⁰ M. Csáky, *Die Mehrdeutigkeit von Gedächtnis und Erinnerung*, [in:] <http://www.vifaost.de/texte-materialien/digitale-reihen/handbuch/handb-mehrdeutigk/>.

⁴¹ R. Traba, *Grunwald. Konstruktion und Dekonstruktion*.

z podstawowych części składowych kultury pamięci stopniowo przekształcił się część składową kultury pamiętania. Z uwag badaczy wynika, że zakończenie tego procesu wiąże się z upadkiem komunizmu w Polsce.

3. W MIEJSCE WNIOSKÓW: ANALIZA PORÓWNAWCZA ŻALGIRISU I GRUNWALDU

Uwzględniając to, że narracje Żalgirisu i Grunwaldu w sensie treści istotnie się różnią, można je porównywać jako mity narodowe Polaków i Litwinów oraz jako części składowe kultury pamięci i kultury pamiętania. W tym znaczeniu Żalgiris i Grunwald są podobne o tyle, że oba można określić mianem mitu. Jednak w odróżnieniu od Polski, w której Grunwald stał się mitem już w końcu XIX i na początku XX w., Żalgiris nabrał większego znaczenia dla społeczeństwa litewskiego dopiero w okresie sowieckim. Warto podkreślić strukturę Żalgirisu i Grunwaldu jako toposu narodowego. Żalgiris na Litwie w okresie międzywojennym nie odgrywał roli samodzielnej, był on ważną, lecz jedną z wielu części składowych mitu, a szczególnie po 1930 r. w odrodzonej Republice Litewskiej – częścią mitu narodowego Witolda Wielkiego, który to miał na celu podkreślenie osiągnięć wojennych tego przywódcy. Na początku XX w. Grunwald miał cechy samodzielnego mitu narodowego, a jego częścią składową byli Jagiellonowie, których symbolem był Władysław II Jagiełło. W przypadku Polski częścią składową mitu narodowego mógł być symbol samego mitu. Taki przykład dostrzec można w kompozycji pomnika postawionego w Krakowie w 1910 r. Pomnik poświęcony Jagielle (budowa pomnika poświęconego Grunwaldowi mogła być niepożądana ze względów politycznych) wszyscy odbierali jako pomnik poświęcony piętnastowiecznej bitwie. Wydaje się, iż ten przypadek stworzył precedens, czego dowodem jest pomnik postawiony w 1939 r. w Nowym Jorku upamiętniający to wydarzenie. Podobnie jak w przypadku Krakowa głównym jego elementem była postać Jagiełły.

W okresie międzywojennym Grunwald spotkał los podobny do Żalgirisu. Stał się on na równi z innymi bohaterami historycznymi częścią składową mitu J. Piłsudskiego. W okresie międzywojennym Grunwald ostatecznie przekształcił się w jeszcze jedną ideę Jagiellonów, która początkowo była doktryną uzasadniającą działania polityczne marszałka, która – już bez bezpośrednich powiązań z Piłsudskim – jest aktualna w dzisiejszej Polsce, czego dowodem są odbywające się obecnie dyskusje na temat kierunków polityki zagranicznej.

W latach drugiej wojny światowej i po wojnie Żalgiris i Grunwald spotkał podobny los: komuniści wykorzystali je jako narzędzia do motywacji społeczeństwa w walce z Niemcami hitlerowskimi, a następnie do uzasadnienia ustroju w powojennej Europie. Jednak w praktyce wykorzystania mitów Żalgirisu i Grunwaldu stopniowo zarysowały się różnice w treści. W Polsce Grunwald dość szybko utracił nacechowanie ogólnokomunistyczne i stał się jednym z głównych części składowych mitu ziem odzyskanych.

Na Litwie w okresie sowieckim Żalgiris był ważną częścią składową narracji o wspólnocie litewsko-rosyjskiej. Należy zaznaczyć, że stworzony wspólnymi siłami twórczej inteligencji oraz ideologów polityki historycznej projekt zatytułowany, cytując Teofilisa Tilvitis: „Broliai lietuviai ir rusai, ir lenkai, – / Ginklas baisiausias pamišelio rankoj. / Žalgirio broli, akių nesudėk, – / Dieną ir naktį už laisvę budėk!” [Bracia Litwini, Rosjanie i Polacy / W ręku szaleńca straszna broń / Bracie z Grunwaldu nie zamknij oczu / Czuwaj w dzień i w nocy nad wolnością], nigdy nie został zrealizowany – w okresie sowieckim Polak Litwinowi i tak nie stał się bratem.

Warto zaznaczyć, iż nie bacząc na to, że temat Żalgirisu i Grunwaldu był często wykorzystywany w ideologii komunistycznej, to jednak był on również popularny w środowisku opozycyjnym, a w przypadku Litwy – na wpół opozycyjnym. W tym środowisku toposom tym często nadawano inne znaczenie. W tym przypadku wyjątkowo wyraźnie widzimy wpływ kultury pamiętania lub wcześniejszych tradycji Grunwaldu i Żalgirisu na społeczeństwo Polski i Litwy. W tym sensie Żalgiris na Litwie i Grunwald w Polsce są różnie oceniane, jednak nadal pozostają one częścią składową kultury pamiętania społeczeństw.

Tłumaczenie z litewskiego: Regina Jakubenas

DAS LITAUISCHE ŽALGIRIS, DAS POLNISCHE GRUNWALD.
ZWEI NATIONALE TOPOI IM KONTEXT VERGLEICHENDER ANALYSE
Zusammenfassung

Schlagworte: *Nationaler Mythos; Gedächtniskultur; Erinnerungskultur*

Der Artikel behandelt die Bilder der Schlacht von Žalgiris [dt. Schlacht bei Tannenberg] in der litauischen und polnischen Gesellschaft und ihren Platz in der Gedächtniskultur dieser Länder. Unter Betrachtung der jahrhundertealten Überlieferung dieses Ereignisses wird das Problem historisch analysiert, mit dem Schwerpunkt auf der Epoche des Nationalismus und der in dieser Zeit geschaffenen Bilder dieses Ereignisses.

Wenn wir den Imagewandel der Schlacht von Žalgiris in der litauischen Gesellschaft betrachten, lassen sich mehrere Perioden unterscheiden: die Erinnerung an die Schlacht unmittelbar nach dem Ereignis und die Herausbildung einiger finiter Formen in der Mitte des 16. Jahrhunderts; von der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts bis zum Beginn des 20. Jahrhunderts; die Zwischenkriegszeit in Litauen; die Sowjetzeit und die narrative Transformation nach 1990. Es sei hervorgehoben, dass das Thema Žalgiris für die Litauer von Bedeutung war, um die Unterschiede zwischen Polen und Litauern herauszustreichen (erste Hälfte des 16. Jahrhunderts – erste Hälfte des 20. Jahrhunderts), um näher an die Polen heranzurücken (seit Ende des 16. Jahrhunderts bis zum Beginn der Nationalismusperiode und nach 1990), und nur einmal, in der Sowjetzeit, wurde das Thema als Waffe gegen den imperialistischen Westen eingesetzt. Wie in Litauen durchlebte das Grunwald-Thema auch in Polen mehrere Perioden. Besondere Bedeutung erlangte das Thema in den letzten

hundert Jahren, und es wurde mit der Notwendigkeit der Erschaffung einer polnischen Identität assoziiert.

In diesem Artikel analysiert der Autor die Unterschiede im Inhalt der Žalgiris- und Grunwald-Narrative in Litauen und Polen. Žalgiris und Grunwald werden verglichen als litauische und polnische Nationalmythen, und auch als integrale Bestandteile von Gedächtnis und Gedächtniskultur. Ein gemeinsames Zeichen von Žalgiris und Grunwald fällt auf – beide können als nationale Mythen bezeichnet werden. Jedoch anders als in Polen, wo Grundwald am Ende des 19. und zu Beginn des 20. Jahrhunderts zu *dem* nationalen Mythos wurde, erlangte der Žalgiris-Mythos nur in der Sowjetzeit größere Bedeutung. Verwiesen sei auch auf die unterschiedlichen Strukturen der nationalen Mythen von Žalgiris und Grunwald. Žalgiris spielte in der Zwischenkriegszeit keine eigenständige Rolle, sondern es war Teil des nationalen Vytautas- [Witold-] Mythos in Litauen. Grunwald besaß zu Beginn des 20. Jahrhunderts die Züge eines Nationalmythos, allerdings teilte es während der Zwischenkriegszeit das Schicksal des Žalgiris-Mythos – neben anderen Helden der polnischen Geschichte wurde es zu einem integralen Teil von Piłsudskis Nationalmythos. Während des II. Weltkriegs wurden Žalgiris und Grunwald von den Kommunisten instrumentalisiert, und die Gesellschaften zum Kampf gegen Hitlerdeutschland zu motivieren. Später wurden sie eingesetzt, um die Nachkriegsordnung in Europa zu rechtfertigen. Es sei darauf hingewiesen, dass trotz einiger Unterschiede im Inhalt und bei den Themen, die von der kommunistischen Ideologie genutzt wurden, beide – Žalgiris und Grunwald – auch in litauischen wie polnischen Oppositions- und Halboptionskreisen populär waren. In diesem Kontext lässt sich der Einfluss der Erinnerungskultur oder älterer Traditionen von Žalgiris und Grunwald auf die litauische wie polnische Gesellschaft feststellen.

Ungeachtet unterschiedlicher Einschätzungen von Žalgiris und Grunwald in Litauen und Polen, bilden sie weiterhin einen Teil der Erinnerungskultur in Litauen und Polen.

LITHUANIAN ŽALGIRIS, POLISH GRUNWALD:
TWO NATIONAL TOPOSES IN THE CONTEXT OF COMPARATIVE ANALYSIS

Summary

Key words: *national myth; culture of memory; culture of remembrance*

The article deals with the images of the Žalgiris battle in Lithuanian and Polish societies and their place in the cultures of memory in those countries. Considering the centuries-old tradition of this event, the problem is analyzed historically, focusing on the epoch of nationalism and the images of this event created in this period.

Discussing the image change of the Žalgiris battle in Lithuanian society, several periods can be identified: the memory about this battle just after this event and acquisition of some finite forms in the middle of the 16th century; the second half of the 16th century – the beginning of the 20th century; the interwar period in Lithuania; the Soviet time and narrative transformation after 1990. It should be noted that the theme of Žalgiris was relevant to Lithuanians in order to highlight the differences between Poles and Lithuanians (the first half of the 16th century – the first half of the 20th century), in order to move closer to Poles (from the end of the 16th century until the beginning of the nationalism era and after the 1990's), and only once in the Soviet period, this theme was used as a weapon against the imperialist West. Like in Lithuania, in Poland the Grunwald theme has also survived several periods. The theme has become particularly important in the last hundred years, which was associated with the demands of the creation of the Polish identity.

In this article the author analyzes the differences in the content of Žalgiris and Grunwald narratives in Lithuania and Poland. Žalgiris and Grunwald are compared as Lithuanian and Polish national myths and also as integral parts of cultures of memory and remembrance. Similar feature of Žalgiris and Grunwald can be noticed – they can both be defined as national myths. However, unlike in Poland, where Grunwald became the national myth at the end of the 19th century and at the beginning of the 20th century, in Lithuanian society Žalgiris gained greater importance only in the Soviet period. It is also noteworthy to underline the different structure of the Žalgiris and Grunwald national toposes. Žalgiris did not play an independent role in the interwar period and it was one of the parts of the national Vytautas myth in Lithuania. Grunwald at the beginning of the 20th century had the features of the national myth, however during the interwar period the Grunwald rose in importance in comparison with the Žalgiris theme – it became, among other events in the history of Poland, an integral part of Piłsudski's national myth. During World War II Žalgiris and Grunwald were instrumentalized by communists in order to motivate those two nations to struggle against Hitler's Germany. Later they were used to legitimate the postwar regime in Europe. It should be noted that despite some differences in content and themes used by the Communist ideology, both Žalgiris and Grunwald were popular in the Lithuanian and Polish opposition or semi-opposition milieu. Consequently, in this context the influence of the culture of remembrance or previous Žalgiris and Grunwald traditions for the Lithuanian and Polish societies can be noticed.

Although Žalgiris and Grunwald in Lithuania and Poland are judged differently, they continue to be a part of culture of remembrance in Lithuania and Poland.